

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

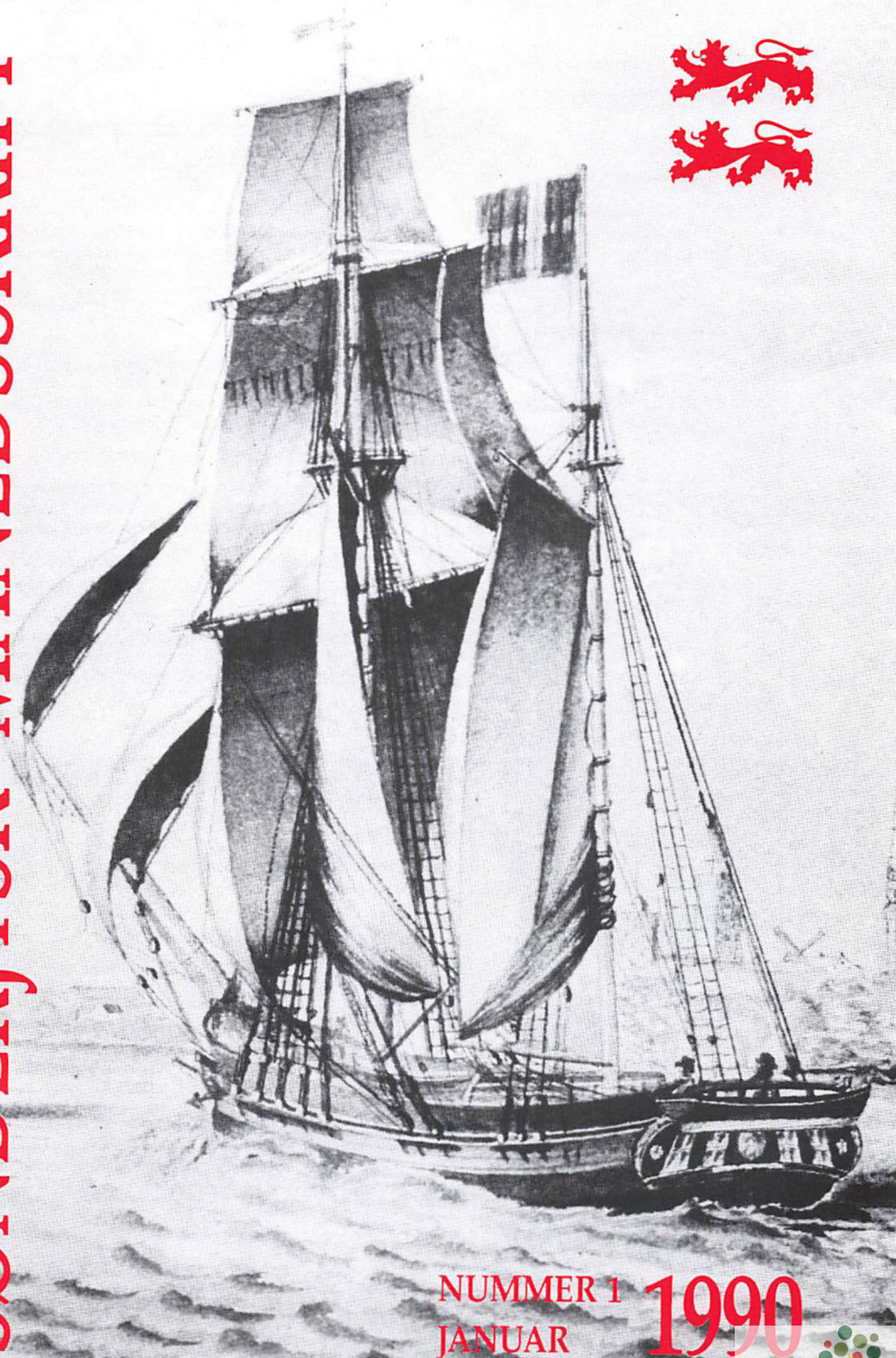
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MANEDSSKRIFT

NUMMER 1
JANUAR

1990

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris
110 kr. årligt
incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre koster
15 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Historisk Samfund
for Sønderjylland,
Sekretariat,
Haderslevvej 45,
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.
Kontortid, ma.-fr.
kl. 9-13.

Redaktion:
Inge Adriansen,
Museet på
Sønderborg Slot
6400 Sønderborg
Steen W. Andersen
Haderslev Museum
6100 Haderslev

Henrik Fangel (ansv.)
Institut for sønder-
jysk lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa

Sønderjysk Månedsskrift
indtales på bånd, der kan
lånes på biblioteket

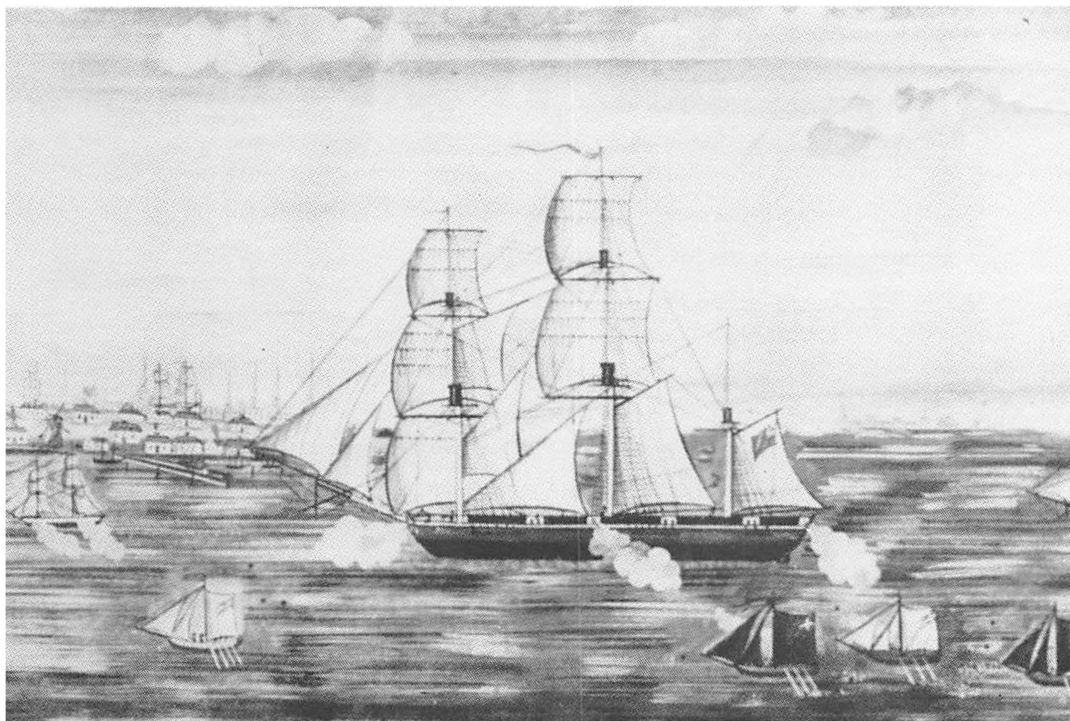
Sats/montage:
Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: Aabenraa Bogtrykkeri

I dette nummer:

- En alsisk kaperskipper* 3
F. S. Grove-Stephensen, Sønderborg, har beskæftiget sig med kaperiet under Napoleonskrigen og fremdrager her en enkelt sønderjysk kaperskipper og hans bedrifter.
- »Æ vold« ved Øster Løgum – et gammelt fortidsminde i ny belysning 7
Steen W. Andersen fra Haderslev Museum har gravet i »Æ vold«, som herved er blevet dateret. Læs om de spændende resultater af udgravningen og om de tolkningsmuligheder, som dateringen åbner op for.
- En soldaterdagbog fra Første Verdenskrig* 16
Bodil Clausen, Fynshav, fremdrager en dagbog, skrevet af en alsisk soldat i efteråret 1914, og bringer uddrag heraf, som belyser hans oplevelser, tanker og følelser.
- Rejsen til Klixbüll – en dag i Sydslesvig, den 28. august 1932* 23
E. Jessen-Klixbüll, Sdr. Omme, bringer den skildring, som hans far gav af en rejse til den landsby lige syd for 1920-grænsen, hvorfra slægten stammer. Stemninger, tilstande og nationale holdninger kommer til udtryk her.
- Det sker – på de nordslesvigske museer* 28
Arrangementer i den kommende tid – og nogle overvejelser omkring nyopstillingen af det store Ejsbøl-fund på Haderslev Museum.
- Velkommen igen* 30
Redaktionen bringer en nytårshilsen.
- Bognyt* 30
- Bagsiden om forsiden: Skibsportrætter* 32
Birgitte Kragh fra Aabenraa Museum fortæller om skikken med at male eller tegne skibsportrætter, dvs. billeder af skibe, således som de bl.a. er gengivet i artiklen om »En alsisk kaperskipper«. Aabenraa Museum har en stor samling, hvoraf et enkelt er gengivet (i udsnit) på forsiden.

Forsidebilledet viser et udsnit af et skibsportræt, forestillende galeasen »Juliana Carolina af Apenraade i Inseiling til Kiøbenhavn« ca. 1815-20, signeret I. Iversen. Det er skibets reder, kaptajn Jens Iversen, der i grå toner har afbildet sit skib så smukt. Det synes næsten med de vejende Dannebrog at demonstrere, hvor meget København betød for Aabenraa-sejarten, selv efter flådens ran i 1807. Fot. Aabenraa Museum. – Om en af de mange kapere i tiden herefter fortælles i artiklen »En alsisk kaperskipper« side 3-6, og på bagsiden side 32 fortæller Birgitte Kragh fra Aabenraa Museum om danske skibsportrætter.

Fire små kaperskibe fra Dragør opbringer et armeret britisk handelsskib den 1. nov. 1807. Farvelagt tegning af ukendt kunstner på Dragør Museum. Efter F. Holm Petersen og Kaj Lund: Sømænd og skibe fra Dragør, 1978, s. 19.

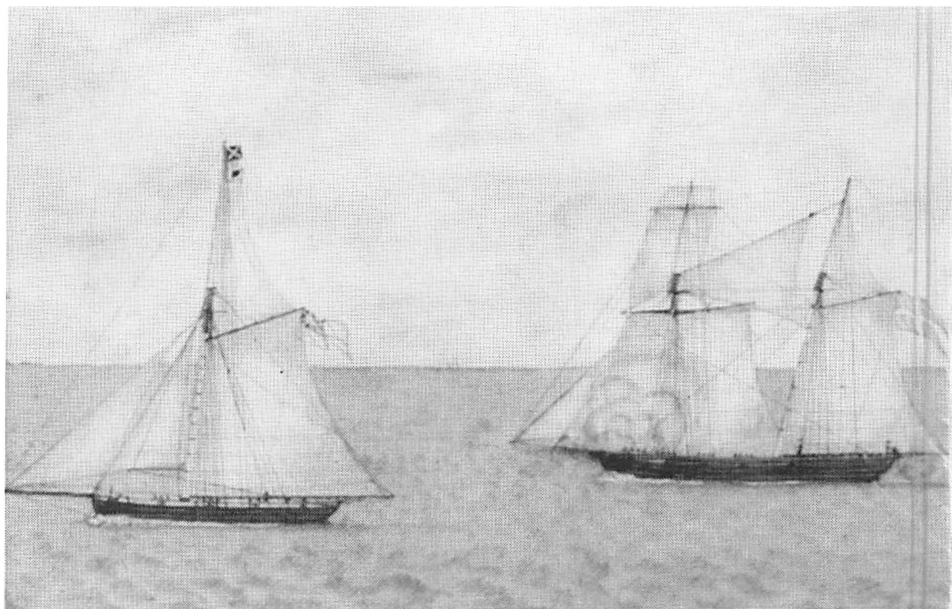
En alsisk kaperskipper

Af F. S. GROVE-STEPHENSEN

Langt op i 1800-årene var det almindeligt, at krigsførende lande udstedte såkaldte kaperbreve til neutrale magter eller til deres egne undersåtter. Kaperbrevene gav ret til at føre krig imod landets fjender. I Danmark fik kaperiet størst betydning under krigen imod England 1807-14. Først i 1856 blev kaperiet ved en international aftale forbudt. – F. S. Grove-Stephensen, Sønderborg, har beskæftiget sig indgående med kaperiet og fremdrager her et enkelt eksempel på en kapersag fra Sønderjylland.

Da englænderne på deres tilbagerejse fra nedkæmpningen af København, den 20. oktober 1807 passerede Kronborg, begyndte et mærkeligt kapitel i den danske flådes historie.

Der var ikke en rundholt tilbage af den danske flåde i København: der fandtes kun et par skibe i Norge og eskadren på Elben. Den øvrige del af den danske flåde var gået tabt. I første omgang var der simpelthen ikke andet at gøre end at udruste nogle mindre

På søfartsmuseet i Flensborg findes tre billeder, der fortæller om kaperskonnerten Arestides af Flensborg, dens sejr og nederlag den 15. juli 1808, tegnet i pen og vandfarve af et besætningsmedlem, Asmus Henningsen Hee. Det første billede, der ikke er medtaget her, viser skibet, da det løber ud om morgenen kl. 7. Det følgende billede (side 4) viser Arestides, der kl. 11 tager en engelsk pakke og bringer den ind til

fartøjer, der monteredes med kanoner fra forskellige af hærens områder. Skibene var privatejede, og i overensstemmelse med den internationale søret skulle disse skibe med en særlig autorisation, et såkaldt kaperbrev, have ret til på den danske stats vegne at opbringe fremmede fartøjer og indbringe dem til dansk havn, hvor skibe og skippere bragtes for retten. Var de i overensstemmelse med danske regler fjender eller fjenden behjælpelig, blev de dømt »god prise«, og udbyttet tilfaldt det opbringende skib med fradrag af afgifter til staten. For at få den rigtige pris frem, skulle salget af det prisedømte skib og dets last ske ved offentlige auktioner.

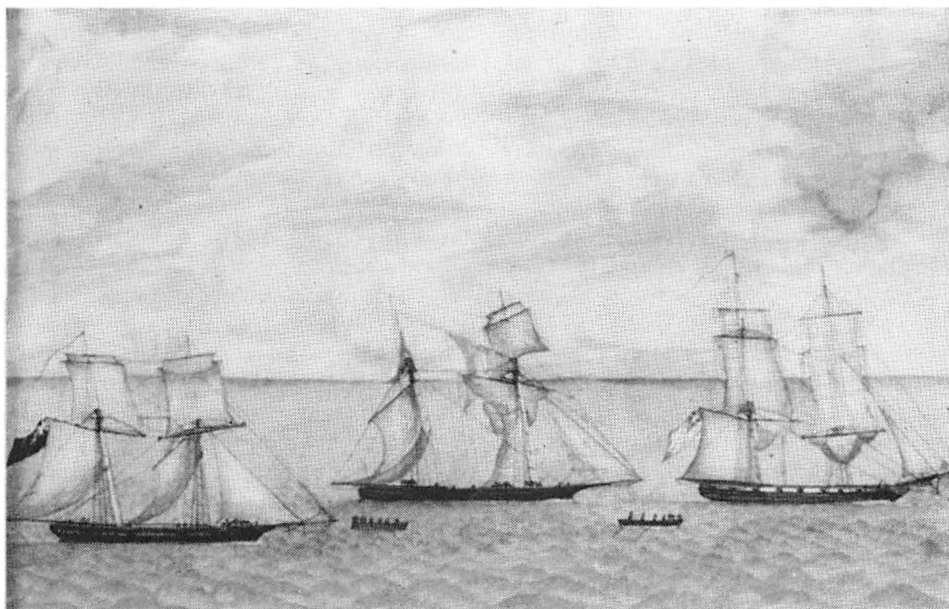
Der var således gode chancer for en stor gevinst, men også en betydelig risiko: hvis kaperskipperen ikke op-

fyldte de betingelser, der stilledes til ham, risikerede han at blive dømt som sørøver. Straffen herfor var hængning.

I tiden fra den 20. oktober 1807 til Kielerfreden den 14. januar 1814 udstedtes kaperbreve til ca. 800 forskellige skibe, for nogens vedkommende flere i tidens løb, fordi brevene var tidsbegrænsede. De udstedte autorisationer til kapere kom således op over 1.500.

Der skete 1437 opbringelser af fremmede skibe i danske farvande, hvoraf 462 blev frifundne og kunne sejle videre. Hertil kom 439 opbringelser i Norge, hvoraf 184 senere blev frifindelser.

Både kaperskibene og de, der udrustede dem, tjente godt på denne virksomhed. Kaperskibet fik som regel halvdelen af det indtjente, medens den anden halvdel deltes med 1/3 til skip-

Marstrand (Frederikshavn). På det tredje billede (side 5) tages og besættes Arestides kl. 3 om eftermiddagen af en engelsk slup, der førte 22 stk. 32 punds kanoner. Asmus Henningsen Hee sad fem år i engelsk fangenskab efter den batalje - så galt gik det ikke for Hans Petersen Duus. Efter Hanne Poulsen: Danske skibsportrætmalere, 1985, s. 40-41.

peren og resten til mandskabet, der ofte ikke fik nogen hyre udover det, de kunne tjene på opbringelserne.

Blandt de mange der tjente på kaperiet, var grosserer Hinrich Petersen Duus fra Bro ved Augustenborg. Ikke alene udrustede han selv adskillige kaperskibe, men administrerede også flere selskaber, der deltog i de indbringende forretninger uden at være alt for fremstående. Han tjente sig en formue på denne basis; men det var hans ældre bror Hans, der som kaperkaptajn vakte størst opmærksomhed udadtil.

Hans Petersen Duus var født i Bro i Ketting sogn den 12. marts 1760 og sejlede i flere år fra Sønderborg, indtil han den 11. marts 1808 fik kaperbrev på chaluppen Sophus, der var på 15 commercelæster (ca. 30 tons). Den havde en besætning på 49 mand og en udrust-

ning på 10 kanoner. Fra denne båds togt i sommeren 1808 findes Duus' egen beretning, trykt i Berlingske Tidende den 24. juni 1808:

Den 21. juni gik jeg til sejls med sydlig vind. Dagen efter ved middagstid fik jeg en sejler i sigte, som holdt ned på os for fulde sejl. Et par stænger i sejlene, og da vandet var smuldt, mærkede jeg, at vi ved at ro i den ene side kunne hale ind på ham.

Han hejste svensk splitflag. Jeg skar tungen af vort, da jeg tilforn havde sat svensk flag uden tunge. Da vi kom, sås, at han roede med. Jeg lod ikke fyre på ham, før jeg var vis på at skyde ham forbi.

Da gik det svenske flag ned, og det danske kongeflag og vimpel op. Efter få minutter fyrede vi på ham af vore bov kanoner, som vi næst Gud kunne takke for sejren, thi vel var jeg og alle mine officerer til sinde at tage

denne kaper, som vi nu så det var, i hvad det skulle koste. Men hvis vi skulle ligge side om side, ville der vanket blodbad formedelst skråsække (dvs. kardæsker fyldt med småsten og jernstumper) og små flintesten. Desuden ladede han med kugler på samme ladning.

Men det kom ikke dertil, thi hans topsejls fald blev overskudt, og hans folk løb for vore kugler og ville ikke ro. Da en af vore kugler var gået igennem storsejlet, og en havde strejffet gaffelen, prøvede den fjendtlige kaperkaptajn alle kunster for at undslippe. Han strøg adskillige gange og hejste igen. Endelig gav han sig i færd med at ville sprænge sig i luften, men dette afværgede folkene, og just som jeg havde givet ordre til at lade skråsække, overgav de sig, strøg sejlet og råbte »Skjuda inta, Herra!«

Jeg fandt nu, at have taget det svenske kaperskib »Lücklig«, anført af kaptajn Norrin, bekendt som røver på Sejerø og Neksæl, med 20 mand og seks kanoner af forskellige kaliber, nemlig to meget lange fempunds, to trepunds og to topunds. De sidste var svingbasser (anbragt så de kunne drejes 360 grader) lagt i rapporter. Endelig var de velforsynede med geværer, kugler, krudt og en mængde af de omtalte skråsække.

Jeg bragte min prise ind til Fladstrand (Frederikshavn), hvor folk hidrejsede langt fra for at se skibet og dets kaptajn. Kaperen »Lücklig« er en stor nordbåd, tre år gammel påbyggt sidste vinter og velforsynet med alt tilbehør. Den sejler overmåde godt helst i søgang.

Samme dag, som vi kom her, blev fire andre af vore kapere jagede herved af en fregat. Stedet, hvor vi stødte på kaptajn Norrin var tæt under Vesterby rev ved Læsø.

Endelig må jeg fortælle, at Norrin som fange var meget uhøflig ombord hos mig. Jeg måtte have justitsbøjen (et instrument til at tøjre offeret til masten) på dækket til ham; men på grund af styrmændens forbøn og for at vise menneskelighed slap han for jern, da hans karakter ikke var mig bekendt.«

Norrin var sammen med den svenske konge ejer af »Lücklig«, der blev dømt god prise og købt af den danske stat, det for opbringelsen betalte 6.000 rigsdaler, fordi det drejede sig om et armeret skib. Norrin nåede inden krigens slutning at blive opbragt endnu en gang; men blev denne gang frifundet i overadmiralitetetsretten. Svenskerne var to gange englændernes allierede under krigen, og det kostede dem mange opbragte skibe i de danske farvande.

Hans Petersen Duus fra Bro havde endnu en gang held med sig som styrmænd på en kaperskonnert, Caroline, men da han senere fik kaperbrev til Caroline, der var på 46 tons med en besætning på 49 mand og en bestykning på 10 kanoner, var der ikke mere held med den.

Hans Duus fik den 20. september 1809 skipperborgerskab i København og broderen gav ham skonnerten »Sierre« at føre. Den blev opbragt af englænderne, der imidlertid frigav besætningen, derunder Duus. Han var nu 50 år gammel og det var en meget høj alder for en kaperkaptajn. Tre kaperskibe, som han forsøgte sig med, tog ikke en prise, ja de opbragte ikke engang noget skib. Igen gav broderen ham et skib at føre, galeasen »Ane Marie« på 76 tons, som han forliste med på Skagen i 1814.

For egen regning førte han derefter i seks år en lille slup på 18 tons, som vistnok blev slidt op, hvorefter han for grosserer Nagel i København førte skonnerten Inge Frederikke fra 1820 til 24, da han døde.

Kilde: Forfatterens arkiv i landsarkivet i Aabenraa. Heri er en lang række kapersager.

Litteratur: Kay Larsen: Danmarks Kapervæsen 1807-14, 1905.

Fig. 1. Den fredede del af »Æ vold« set fra vest. Noget iøjnefaldende fortidsminde er der just ikke tale om. Volden skjuler sig i bevoksningen til højre i billedet, og voldgraven ligner det, den også er: en ganske almindelig markvej. Fot. Haderslev Museum.

»Æ vold« ved Øster Løgum

– et gammelt fortidsminde i ny belysning.

Af STEEN WULFF ANDERSEN

»Æ vold« eller Vendersvold kaldes en uanse- lig, lav jordvold, som ligger omkring tre kilometer nord for Rødekro. Navnet Venders- vold skyldes, at volden sættes i forbindelse med de sagnomspundne slaviske folkeslag, venderne, som i den tidligste middelalder hærgede det sydlige Danmark. Nyligt afslut- tede arkæologiske undersøgelser viser imid-

lertid, at fæstningsværket stammer fra en tid længe før venderne dukkede op på den europæiske arena. Steen Wulff Andersen fra Haderslev Museum fortæller her om de foreløbige resultater af udgravningerne.

»Æ vold« er i dag næppe kendt af ret mange. Ganske vist er en strækning på

knap 400 m fredet, men som den ligger – overgroet og delvist udjævnet i ud-kanten af en lille plantage – skal man have mere end almindelig historisk interesse for at finde frem til den. Ikke desto mindre har dette fortidsminde været kendt i århundreder. Første gang, det dukker op, er på Johs. Mejers enestående kort over Aabenraa-egnen fra 1639/40 (fig. 2), og i begyndelsen af 1800-tallet kan man læse følgende hos Øster Løgum præsten Peter Kier: Volden (e Vold) er en dyb Grav, der strækker sig øster og vester, hvorpaa vel en stor Jordvold har været opkastet, der vel muligen kan have været en Forskandsning, som de Danske kan have betjent sig af imod Holstenerne eller Venderne¹). I tilknytning til beskrivelsen offentliggør pastor Kier et kort, der placerer »Volden« ved Hærvejen syd-vest for Øster Løgum, umiddelbart øst for Mejers »Alte Schanze«.

Når Peter Kier sætter »æ vold« i forbindelse med venderne, skyldes det først og fremmest en lang række lokale sagn, der i mere eller mindre blodige versioner fortæller om kampene mod venderne²), men formentlig også en bemærkning hos Johs. Mejer, der om et område syd for landsbyen Lerskov skriver: »Auf welchem vor undenklichen Jahren 18000 Man im Kriegszeiten erschlagen³).

Senere – i 1927/28 – er forestillingen om venderne i Øster Løgum sogn kraftigt udbygget af Hans Hejselbjerg-Paulsen²), som ud over de førnævnte sagn nu også inddrager lidt mere tungtvejende kildegods som sagaerne og Adam af Bremen. Hejselbjerg-Paulsen når ikke blot frem til en bekræftigelse af venderteoriene, men han argumenterer også for, at begivenheden det hele drejer sig om, er slaget på Lyrskov Hede i 1043; det slag, hvor det endelig lykkedes for Magnus den Gode

og danskerne at tæmme de vendiske fribyttere. Lyrskov skulle intet have med Lyrskov ved Slesvig at gøre, men være en omskrivning af Lerskov syd for Øster Løgum. Hvad der imidlertid er ikke mindre interessant er, at artiklen desuden rummer en yderst detaljeret beskrivelse af »æ vold«:

»Vi står her overfor et overordentlig betydeligt og veludbygget forsvarsanlæg. Museumsdirektør Lund mener, at det begynder nede ved Genner Bugt (»Gennerhoel« og i fortsættelse af det »Kollerdal«). Vest for har vi de store mosestrækninger, som går under navnet Rolands Mose. Disse endnu uvejssomme strækninger har dengang været værn nok. Langs Rolandsmoses vestside går en glacialudløber, som særligt kan fremhæves fra et punkt (53 m. o. h.) ca. 700 m. sydøst for gården Gml. Lerskov gående i sydvestlig retning ned mod Rise Hjarup by. Nøjagtig 1000 m. lige syd for førnævnte gård, på begge sider af vejen Lerskov-Rise Hjarup fandtes indtil året 1912 en overordentlig velbevaret vold med grav foran, som gik fra Rolandsmose ned mod »Højmose«, hvilken sidste føromtaltte højdedrag skiller fra Rolandsmose. Volden var ca. 200-300 m. i udstrækning, og sporene af den ses endnu, skønt man i 1912 jævned volderne. Hensigten med denne vold er tydeligt at afspærre højdedraget. Denne volds fortsættelse ses tydeligt ca. 1000 m. lige syd for byen Øster Løgum ved vejen Ø. Løgum – Andholm. Ned mod engterrainet findes endnu den ene egepæl ved siden af den anden, og derfra går volden videre mod vest.... Netop hvor Rise og Ø. Løgum sogneskel er, går den over Oksevejen og fortsætter så imod vest ned mod mose- og engstrækningerne syd for Rugbjerg, hvor den afsluttes ved en tværvold.«

Når Hejselbjerg-Paulsens beskrivelse her er medtaget i næsten fuld ordlyd, skyldes det, at den indeholder oplysninger, som ikke kan findes andre ste-

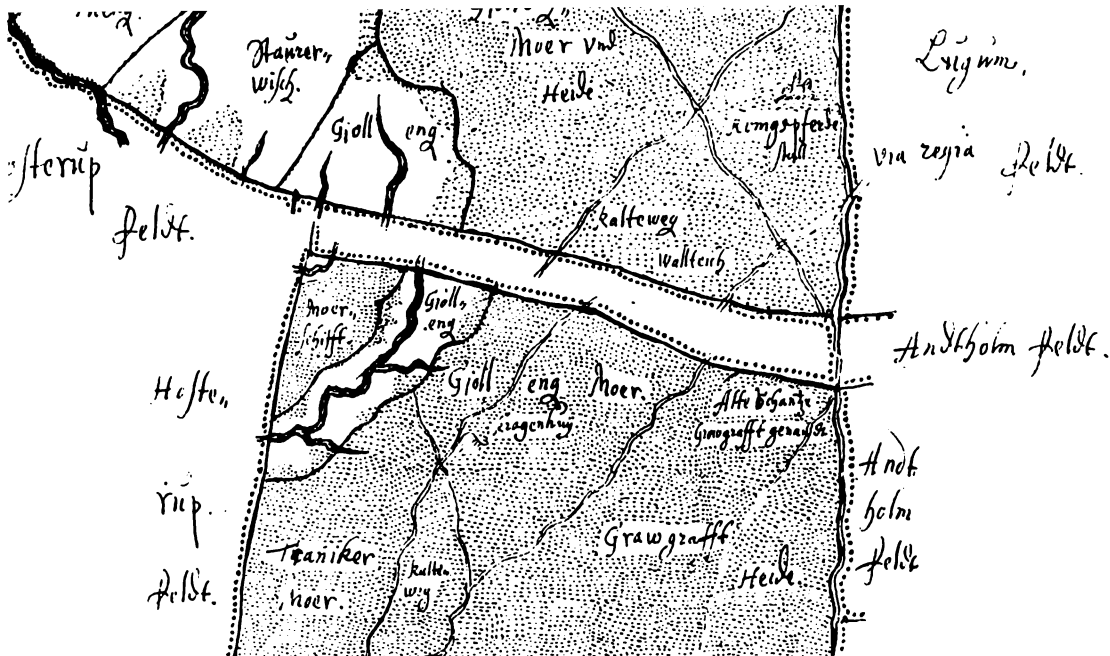

Fig. 2. Johs. Mejers kort over Aabenraa amt fra 1639/40, udsnit af kortene over Rugbjerg i Øster Løgum sogn (øverst) og Lunderup i Rise sogn (nederst). I det nordøstligste hjørne af Lunderup-kortet læses »Alte Schanze - Grawgrafft genandt«, og på den anden side af grænsen til Øster Løgum sogn findes på Rugbjerg-kortet en »Wallteich«. Til højre afgrænses begge kort af Hærvejen (Via Regia), der på dette sted i dag er sammenfaldende med hovedvejen mellem Aabenraa og Ribe.

der. Det gælder beskrivelsen af voldstykket syd for Lerskov, af voldforløbet ved vejen mellem Øster Løgum og Andholm samt oplysningerne om egepælene og om tværvolden syd for Rugbjerg. Vi kan oven i købet regne med, at disse oplysninger hviler på på et indgående førstehåndskendskab; Hans Hejselbjerg-Paulsen (1905-1978) var opvokset i Øster Løgum og må have kendt sognet som sin egen bukselomme.

Hvad angår argumenterne for at sætte anlægget i forbindelse med slaget på Lyrskov (Lerskov) Hede, virker de lige vel spekulative, men på den anden siden var der heller ikke noget, der direkte talte imod en sådan tolkning. Store landbefæstninger kendes fra den tidlige middelalder og bagud i jernalderen, og desuden kan det forlods slås fast, at »æ vold« må være ældre end sogne- og ejerlavsinddelin-

gen, idet anlægget alle steder, hvor det er påvist, er sammenfaldende med grænser mellem sogne og/eller ejerlav. Opdelingen i sogne menes at være startet omkring 1060, mens det er mere usikkert, hvornår ejerlavene vinder indpas.

Idag er der ikke mange spor at gå efter i terrænet. Øst for Hærvejen ligger som nævnt en øst-vest gående, fredet strækning bestående af en lav vold og en indtil ca. 1,5 meter dyb grav, der fungerer som markvej. Øst for det fredede parti ligner volden nærmest et kraftigt markdige, der skråner ned mod en lille lavning. Herudover kan man ca. 1 kilometer syd for Lerskov - over en strækning af ca. 75 meter - se et noget forstørret øst-vest gående markdige, der uden tvivl er rester af det anlæg, som omtales i Hejselbjerg-Paulsens artikel.

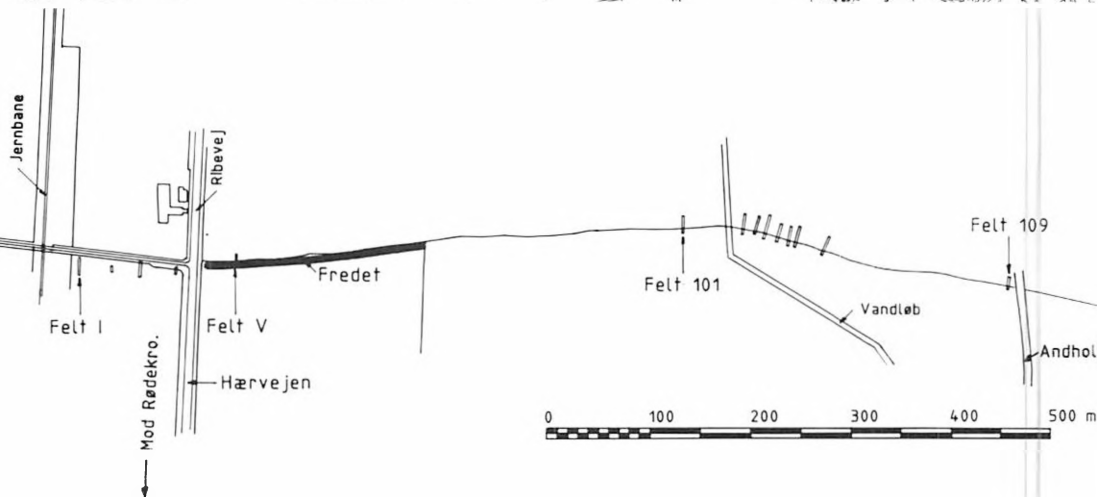
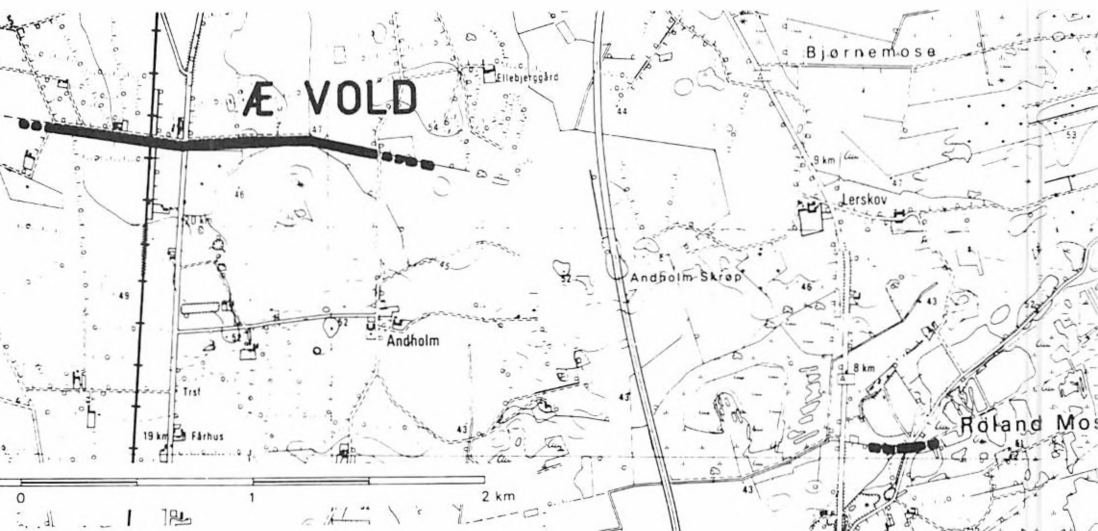

Fig. 3. Øverst udsnit af Geodætisk Instituts kort 1:25.000 (Copyright. A 404/85) med »vold« m. u indtegnet. Nederst detailplan med indtegning af det fredede stykke af volden og angivelse af de omtalte udgravningsfelter. Tegning: H. P. Jørgensen på grundlag af opmåling foretaget af Matrikeldirektoratet.

Udgravningerne.

I april 1988 blev der for første gang lejlighed til at foretage en arkæologisk undersøgelse af det store forsvarsanlæg⁴). Anledningen var en planlagt grusgrav mellem Hærvejen og jernbanen, hvor »æ vold« tidligere var registreret. Det blev til snit gennem voldgraven samt som supplement hertil et snit gennem den vestligste ende af den

bevarede del af volden (fig. 3). I samtlige snit fremstod graven meget klart med en jævnt rundet til flad bund (fig.4). Bredden var 4-5 meter og dybden op til halvanden meter. De fire søgegrøfter vest for Hærvejen blev forlænget mod syd for at finde evt. rester af volden eller palisader, men uden resultat. Mod nord kunne det kun lade sig gøre at forlænge en enkelt grøft (felt I), og her viste der sig i en

afstand af ca. 9 meter fra graven en række stolpehuller flugtende med voldgraven. På baggrund af resultaterne af 1989-udgravningen skal stolperækken givetvis ses som del af en palisade (se nedenfor).

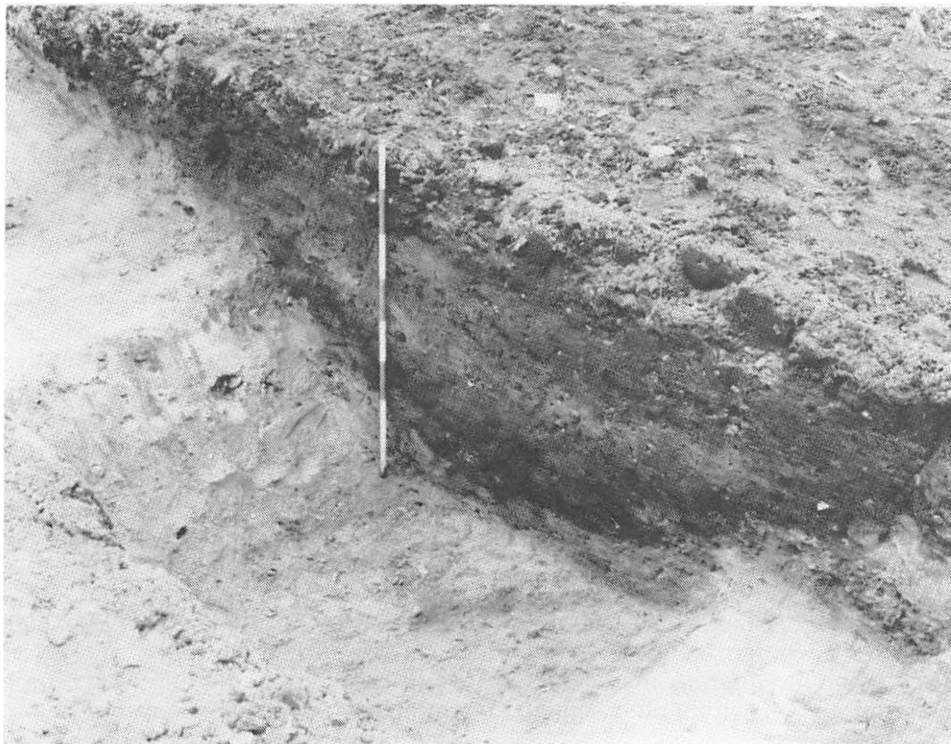
Fylden i graven bestod af vekslende sand- og gruslag uden de ringeste spor af, at der havde stået vand i den. Volden, der blev snittet et enkelt sted (felt V), viste en tilsyneladende ensartet opbygning bestående af gråt flyvesand. På grund af mange trærodde og en heraf følgende kraftig udtørring var iagttagelsesforholdene for voldsnittet dog ikke særligt gode.

Undersøgelsen i 1988 gav for første gang en detaljeret viden om konstruktionen af »æ vold«, men en tidsfæstelse

af anlægget kom ikke meget nærmere, da der ved udgravningen hverken blev fundet oldsager eller andet daterbart materiale.

Undersøgelserne blev genoptaget i september 1989; denne gang i området øst for det fredede voldparti, hvor en lavning med et nu opdyrket moseparti gav forhåbninger om bevaret træ til brug for en naturvidenskabelig datering. Over en strækning på ca. 350 meter blev der her åbnet ni søgegrøfter med den østligste liggende klos op ad vejen mellem Øster Løgum og Andholm, hvor volden i 1927 blev registreret af Hejselbjerg-Paulsen. Udgravningerne gav til fulde det ønskede resultat. Graven kunne findes i syv af de ni felter, og over hele forløbet iagtoges en

Fig. 4. Snit gennem voldgraven umiddelbart øst for jernbanen (Felt I). Fot. Haderslev Museum.

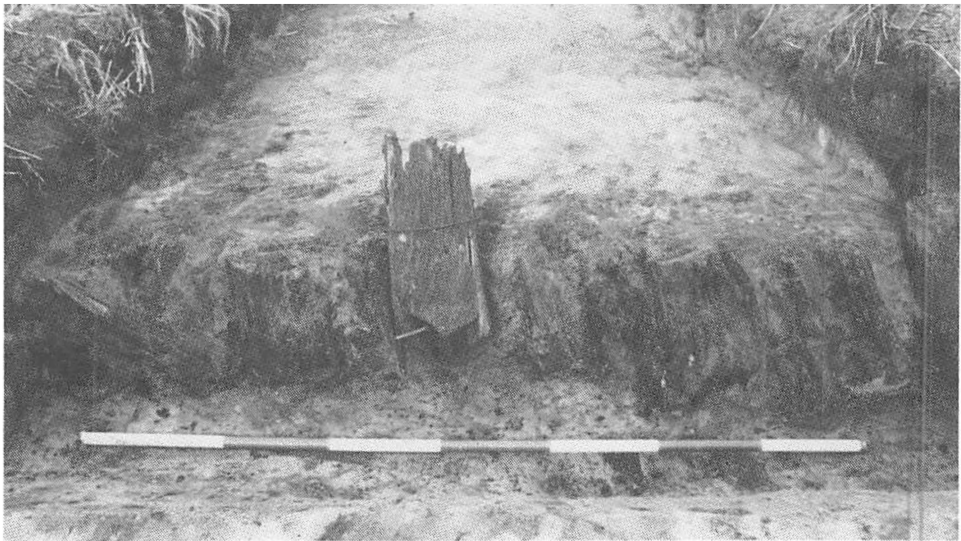

Fig 5. Et lille stykke af palisaden frilagt i lavningen øst for det fredede voldparti. Kun den nederste del af pælene er bevaret. Fot. Haderslev Museum.

Fig. 6 (modsatte side). En del af træpælene var som denne tydeligt tilhuggede; andre, der var helt plane i bunden, må være savet over. Fot. Haderslev Museum.

palisade beliggende fra 4 til 6 meter nord for graven. I de lavtliggende områder bestod palisaden af en enkelt række tætstående stolper, formentlig alle af eg (fig. 5 og 6). I de højtliggende udgravningsfelter var træet derimod helt formuldet, men palisaden viste sig tydeligt i form af den grøft, hvori pælene havde stået. Graven, der på den østligste strækning var sammenfaldende med en moderne markgrøft, var op til en meter dyb aftagende ned mod lavningen. Hvor tørvelaget var tykkest (felt 101) var der slet ingen, hvilket naturligvis ikke kan undre. Den bløde mosebund har her overflødiggjort en voldgrav. I ingen af de undersøgte felter kunne der med sikkerhed iagttages rester af volden, men en lille forhøjning i det nuværende markskel kan dog udmærket indeholde omlejret voldfyld.

Dateringen.

Heller ikke denne gang lykkedes det at finde daterende oldsager ved udgravningen, men flere af egepælene var så tykke og velbevarede, at de vil kunne bruges til en såkaldt dendrokronologisk datering, der hviler på en analyse af variationer i træstykkernes årringe. I skrivende stund er pælene ved at blive undersøgt på »Wormianums« dendrokronologiske laboratorium i Århus, men de foreløbige resultater tyder på, at palisaden og dermed »æ vold« må høre hjemme i slutningen af ældre jernalder. Fældningstidspunktet for flere af pælene kunne fastlægges til 2. halvdel af 200-tallet e.Kr. på laboratoriets kurve for den ældre jernalder, men da denne endnu ikke endeligt er synkroniseret med yngre kurver og dermed med nutiden, kan mindre forskydninger senere forekomme⁵).

Tolkningen.

En datering til slutningen af 200-tallet betyder en helt afgørende ændring af vores opfattelse af »æ vold«. Fra at være et fortidsminde, som det var meget vanskeligt at forholde sig til, bliver det på linie med Olgerdiget centralt for forståelsen af situationen i den sydlige del af Jylland i den ældre jernalder. Men det rejser samtidig en række nye spørgsmål. Hvem forsvarede sig mod hvem, og hvad har baggrunden været for at opføre dette kilometerlange forsvarsanlæg?

Lad os først se på »æ volds« placering i landskabet. Mod vest kan den på baggrund af først og fremmest Hejselbjerg-Paulsens beskrivelse følges »ned mod mose og engstrækninger syd for Rugbjerg«. Stavereng hedder området, hvor stav- her betyder kæp eller pæl. Det kunne tyde på, at i hvert fald palisaden er fortsat ud i sumpene, som det ved udgravningen i september 1989 viste sig at være tilfældet i engen længere mod øst. Nordvest for Stavereng er vi syd for gården Kopscholt atter på tør bund, hvorefter der igen dukker mosestrækninger op. Fra Kopscholt og vestpå er der sammenhængende eng- og mosestrækninger via Gelså/Ribeå-systemet helt ud til Vesterhavet.

I østlig retning kan vi med sikkerhed følge »æ vold« til vejen mellem Øster Løgum og Andholm, men muligvis skal også volden og graven syd for Lerskov ses som en del af anlægget. Øst for de store moseområder umiddelbart syd for Lerskov Plantage har vi ingen sikre holdepunkter. Hejselbjerg-Paulsen citerer museumsinspektør C.M. Lund for, at »æ vold« strækker sig helt ud til Genner Fjord gennem Kollerdal og Gennerhoel, men hvad der konkret ligger bag Lunds opfattelse, lader sig i dag ikke rekonstruere. Muligvis tager »æ vold« en helt anden retning. I den nordøstlige del af Visø Mose stik vest for Løjt Kirkeby registrerede Nationalmuseet i 1944 over en strækning på ca. 50 meter en pælerække, der i beskrivelse svarer ganske godt til palisaden på »æ vold«. For nylig er én af disse pæle blevet kulstof-14 dateret til den ældre jernalder⁶⁾, men derfor behøver de to anlæg naturligvis ikke at have noget som helst med hinanden at gøre.

Uanset, at der er langt igen, inden den arkæologiske undersøgelse af »æ

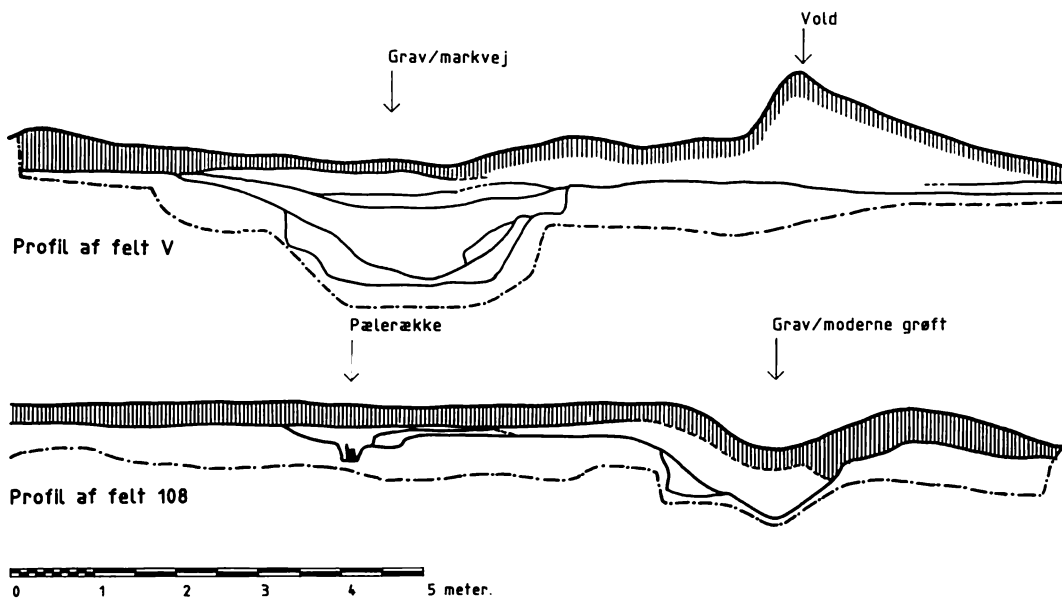

Fig. 7. Snit gennem »Æ vold«. Øverst felt V, lige øst for Hærvejen, hvor selve volden er bevaret; nederst felt 108 med palisade samt spor efter graven, der på dette sted er sammenfaldende med den nuværende skelgrøft. Tegning: H. P. Jørgensen.

vold« kan siges at være afsluttet, er det klart, at forsvarsværket har haft mere end lokal betydning. Alene opførelsen og herefter bevogtningen af en så langstrakt befæstning har krævet større ressourcer, end vi må antage et enkelt eller nogle få landsbysamfund har kunnet præstere. Den strategiske placering – på tværs af den jyske halvøes smalle transportkorridor – peger i samme retning. Store dele af Midt- og Vestsønderjylland har – bortset fra i de strengeste vintermåneder – været utilgængelige for nord-syd færdsel på grund af de ufremkommelige eng- og moseområder, og længst mod øst har de mange tunnel- og erosionsdale været en tilsvarende hindring.

Det kan også slås fast, at »æ vold« er bygget i en periode, hvor der i det sydlige og østlige Jylland kan spores betydelig uro. Det giver sig bl. a. til kende i de store våbenofferfund fra Thorsbjerg i Angel, Nydam på Sundeved og Ejsbøl ved Haderslev, samt ved

opførelsen af Olgerdiget sydvest for Aabenraa og de undersøiske sejlspæringer i Haderslev Fjord. De krigeriske begivenheder, som disse lokaliteter direkte eller indirekte er udtryk for, må utvivlsomt sættes i forbindelse med territorialstridigheder mellem større eller mindre samfundsenheder – småkongedømmer kunne man kalde dem. Set i et længere perspektiv opfattes de almindeligvis som værende en del af den udvikling, der i slutningen af jernalderen fører frem til dannelsen af den danske nationalstat.

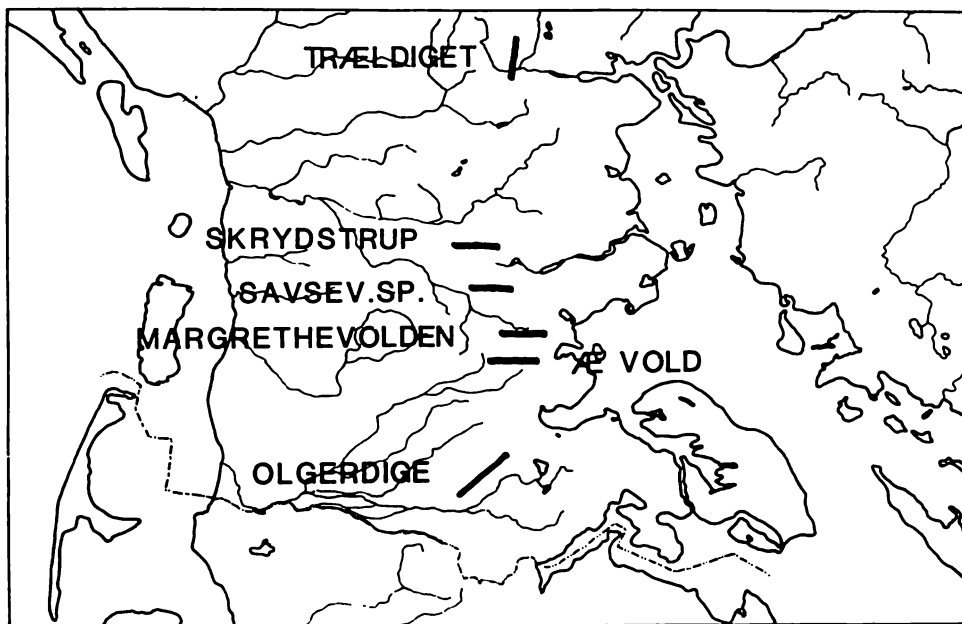
Olgerdiget, der på mange måder minder om »æ vold«, tolkes som et grænseværn rejst af anglernes stamme til værn mod jyderne⁷). Hvordan det forholder sig med »æ vold«, er imidlertid endnu uklart. For det første kan det ikke med sikkerhed afgøres, om anlægget er vendt mod nord eller syd, før vi kender den fulde udstrækning, og desuden er der – modsat Olgerdiget – tilsyneladende ingen forskelle i det

arkæologiske materiale fundet henholdsvis nord og syd for »æ vold«. En anden ting, der opfordrer til tilbageholdenhed, når det gælder mere vidtrækkende tolkninger af »æ vold« og for den sags skyld også Olgerdiget, er, at der i det syd- og sønderjyske område findes flere lignende spærringer, som endnu ikke kan inddrages i debatten, fordi deres alder er ukendt. En del af dem vil måske vise sig ligeledes at være opført i yngre romersk jernalder, hvilket ikke kan undgå at få indflydelse på vores opfattelse af tidens territorialinddeling. De få skriftlige kilder, der kan knyttes til perioden, hjælper desværre ikke meget, da de enten er upræcise eller tvivlsomme i deres troværdighed. Kun gennem nye arkæologiske undersøgelser kan vi komme en forklaring nærmere, men det gør jo ikke sagen mindre spændende.

Henvisninger

1. Annaler for nordisk Oldkyndighed, Kbh. 1812.
2. H. Hejselbjerg-Paulsen: Leerskovslaget. Sønderjysk Månedsskrift 1927/28, s. 113 ff.
3. Johs. Mejers Kort over det Danske Rige, III, Udg. ved N. E. Nørlund, København 1942.
4. Gdr. Lorenz Johannsen, Lunderup Mark, takkes for tilladelse til udgravning. Undersøgelserne blev foretaget i april 1988 og i september 1989 af Haderslev Museum ved H. P. Jørgensen og forf.
5. Carsten Sønderby, »Wormianum«, Århus, takkes for udførelsen af de dendrokrologiske undersøgelser.
6. Notat af 11/7 1944 (Harald Andersen) i Nationalmuseets arkiv samt Mogens Schou Jørgensen: Vej, vejstrøg og vejspærring.... i: Fra Stamme til Stat i Danmark, I, Århus 1988, s. 109.
7. Hans Neumann: Olgerdiget - et bidrag til Danmarks tidligste historie, Haderslev 1982.

Fig. 8. Kortskitse, der viser beliggenheden af syd- og sønderjyske langvolde. Kun »vold« og Olgerdiget er sikkert dateret.

En soldaterdagbog fra Første Verdenskrig

Ved **BODIL CLAUSEN**

Der findes meget materiale som fortæller om sønderjyders oplevelser i Første Verdenskrig, ikke mindst i form af breve. Men mange krigsdeltagere har også senere nedskrevet beretninger om deres oplevelser i form af erindringer. En del er trykt, men meget gemmer sig endnu i familiearkiver. Det gælder bl. a. denne dagbog, som Bodil Clausen, Fynshav, her bringer uddrag af.

Jørgen Jensen Kock var født i Notmarkskov, Notmark sogn på Als den 11. april 1883; han faldt ved Somme i Frankrig 9. okt. 1916, efterladende sig hustru og to

børn, en datter og en søn, Jacob Jensen Kock, hvis hustru Astrid venligst lånte mig bogen.

Dagbogen strækker sig over den korte periode fra den 12. aug. til den 23. nov. 1914, dog er de sidste optegnelser dateret den 31. okt. Den sidste indførsel er formet som et brev til hustruen Marie, dateret den 23. november. Som det fremgår heraf, blev det af sikkerhedsgrunde forbudt soldaterne at føre dagbog, og Jørgen Jensen Kock sendte derfor dagbogen hjem.

Bogen er skrevet på et velformuleret

Tilsyneladende nåede Marie og Jørgen Kock aldrig at blive fotograferet sammen hos fotografen, for billedet side 16 består egentlig af to enkeltportrætter, affotograferet og sammenkopieret hos fotograf Chr. Petersen i Sønderborg. De er vel her begge i 30erne. Til højre er gengivet et stærkt gulnet fotografi af Jørgen Kock, der sender »det længe ventede billede« den 20. juni 1915. Foroven mindestenen for Jørgen Kock i mindemuren på kirkegården i Notmark over sognets 41 faldne.

Krigen 1914 ved den franske grænse

dansk, der viser at det var dagligsproget i hjemmet. Ortografien er her gjort nutidig, men tonen i bogen er bibeholdt. Bag alle optegnelser aner man den danske bonde, for hvem dyr og afgrøde er et vigtigt element af livet; men først og sidst i længslen efter hjemmet kan denne bog ses som en fællesnævner for de danske sønderjyder, der deltog i Første Verdenskrig for en sag, de ikke følte var deres.

Af dagbogen bringes her nogle uddrag, dækkende perioden fra den 19. aug. til den 2. oktober. Krigen var endnu ikke blevet til den stillingskrig, som den senere blev, og vi følger derfor Jørgen Jensen Kock rundt i Nordfrankrig og i Belgien. Uddraget afsluttes med gengivelse af »brevet« den 23. november.

Talk i Lothringen den 19. august. Natten til i dag er der bleven skudt fra vesten, og der kom tropper gennem gaden hele tiden, en afdeling fløjtede et lille stykke »ich schiess die Hirsch im wilden Torst.« Noget over middag kom der flere regimenter...

Klokken 2.45 gik vi også løs på en march, vi gjorde vist 25 km til kl. 10 om aftenen, der faldt mange om på grund af varme, så lå vi i en by, som hed Falkenburg, i et par timer, men kl. 3 måtte vi afsted igen.

Den 20.: vi har nu marcheret 3 timer og er kommet nær grænsen. Kanonerne tordner ikke langt borte, og nu mærker man først, at der er krig og meget alvorligt. Men stemningen er temmelig god. Generalen red nu forbi, han sagde til os: »nah, wir wollen ihm

zeigen, dass wir hier sind.« Der løb en mængde kyllinger her, de blev grebet og taget med, det var sjovt, de gamle kvinder skældte ud, men hønsene måtte med. En flyver fløj just over byen her nu.

Nu gik det løs med at plukke høns og tage dem ud, det går flot, og de er snart alle rene nu, der er vist fanget 30-40 stykker, men befolkningen får 3 mark for hver; der gjordes ild på gaden, og så blev hønsene sveden. Der meddeles at Franzosen går tilbage; byen hedder Langendorf. Da vi kom et stykke udenfor byen, gik vi ind på en lav mark, hvor der var et stort bjerg foran os. 4. Compagni lå allerede der i skyttelinie på bjerget, da slog de første franske granater ind i bjerget lige ved vejen og en hel gruppe, men ingen led nogen skade, men det er et frygteligt syn, at se hvor jorden slynges mange meter i luften og en sort røgsky går i vejret, da blev der tavshed; thi vi vidste ikke om de kom til os også i dalen, men der kom ikke mange, så rettedes granaterne mod en landsby noget til højre, hvor vi kunne se de slog ind i husene.

Så marcherede vi rundt omkring og kom ind i en by, vi var ved at drikke vand og med et blev vi beskudt af franskmændene, der var en hel bataljon der, de skød fra kirketårnet og ud af vinduerne, vi måtte se at rende bort, men vi fik 10 franskmænd og præsten med, de blev alle nedskudt på stedet. Lidt efter begyndte artilleriet at skyde byen i brand; det var første gang de franske kugler fløj os om ørerne. Jeg lå ned bag en stenmur med plantet bajonet, der blev et par sårede, jeg slap med at brænde ansigtet i nældeerne. Byen brændte hele aftenen og vi kunne høre kreaturerne brøle, der brændte 5-6 gårde, det var et ordentlig skær i natten, vi lå i bivuaak tæt derved....

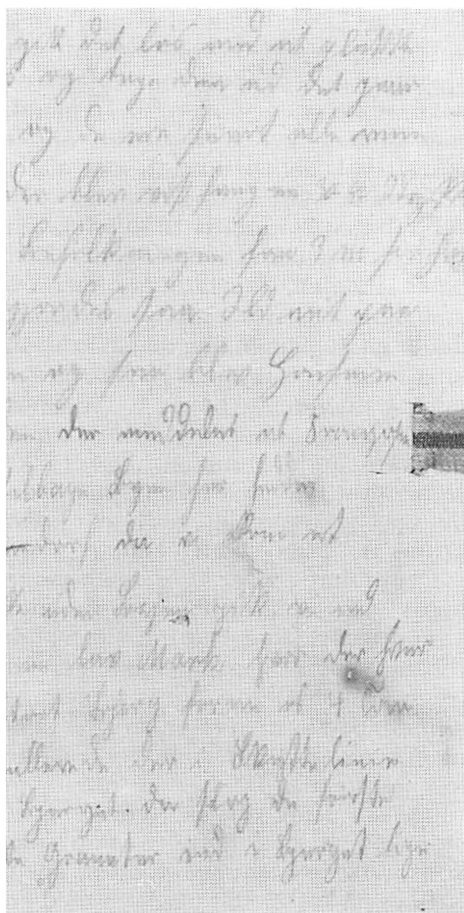
Den 26. har vi ikke bestilt noget, men

vi har hørt kanonerne hele dagen.

Den 27. om morgenen marcherede vi herfra Eschen, gik 15 km til Chateau Chaleig. Det har regnet det meste af tiden, det er nu aften igen og vi sidder her i kvarter om en lille skorsten, der synges lidt, sagde nogle sange om hjemstavnen, dog mest; thi det er for alvorligt. Af og til kommer der en vogn gennem gaden med sårede soldater og det er ikke så langt borte slaget står. Der var en hel hob af civile, som blev ført til amtsretten; thi de havde skudt på bagagen, jeg ved ikke om de bliver skudt ned, det var endda gamle karle, som knap kunne gå. Der er 44 km til Metz og 8 km til Bunville, der synges endnu og en maler kaffe, nu skal vi snart på vagt, det er alt fra den 27. august, om vi lever til morgen ved vi ikke. Her og der er en stor mængde militær, der er ialt 3 armekorps her, vi har artilleri liggende ved siden af os, der er 45. ersetz regiment. Der er en gammel soldat med, han er 72 år gammel, han har været med i 64-70-1914, det er endnu en kraftig mand at se til, jeg så ham stå og drikke kaffe, han havde 7 sønner med i felten....

Den 30. aug.: det er søndag igen, tiden går godt her, det er nu 14 dage siden vi forlod det hjemlige land og nu er vi her i Frankrig. Det er smukt vejr og meget varmt om dagen, om natten er der tåge, men kølig. Vi er nede at vaske os ved bækkens bred, som løber her tæt forbi, det er behageligt.

Vi bestiller ingenting og tiden er snart lang her at ligge og tænke på det kære hjem og længes alle efter at komme hjem, men ingen ved hvor længe det endnu varer, der skydes stærkt i det fjerne og jeg tænker på at derhjemme ringes vist nu til kirke og mangel bøn vil vist opstige for dem som er i det fjerne. Vi har i dag været til feltgudstjeneste, det kan I tro var højtideligt; da

Side 4 i dagbogen, der begynder med ordene »Nu gik det løs med at plukke høns...« og slutter med ordene »...da slog de første franske granater ind i bjerget lige...«, jfr. teksten her øverst side 18; gengivet i naturlig størrelse. Kalenderen er et lille sort lærredsbetrasket hæfte, ca. 8 x 12,5 cm. Det rummer 90 sider og er næsten skrevet ud, idet »brevet« den 23. november 1914 (se side 22) omfatter side 81 til 86 øverst.

præsten holdt en kort tak, var der vist ikke mange som kunde holde tårerne tilbage og så var der altergang, det er det højtidligste vi har haft endnu; thi det er jo alvorligt. Kanonerne tordner uafbrudt mens præsten uddelte alterets sakramente, men alligevel var der stor andagt, der var vist 2000 og mere til stede....

I dag den 8. sept. ligger vi her i løbegravene foran Nancy, men vi er i anden eller tredie linie, kanonerne fra fæstningen kan nok nå herud til os. Jeg har igår aftes modtaget dit brev fra den 30. og samme aften fra Hans Jensen og et kort fra Anne Marie Miang, alle har I det godt.... Det er langt at sidde her i en sådan grav, men bare vi må komme fra det med livet, så takker vi gud for hver dag der svinder hen, det må alt nærme sig enden, et lev vel til eder alle, dersom vi ikke skal ses, men vore kanoner skyder stærkt ind i fæstningen.

I dag er det den 9. sept. om morgenen og vi har arbejdet den ganske nat og gravet løbegang her ind mod fæstningen. Igår skød vore kanoner meget stærkt over os og ind i fæstningen, og de har begyndt at skyde heftig igen og vi ved ikke hvad dagen vil bringe os; thi vi er ikke så langt fra fæstningen mere. Igår blev der ikke skudt fra fæstningen. Kejseren var igår i lejren og han ville ikke at fæstningen skulle stormes, thi det koster for mange folk....

Den 12. sept. I dag er vejret temmelig godt igen, der har regnet det meste af natten og stormet stærkt, vi lå i en skov, vi stod op og sov så godt som det lod sig gøre, men det gav jo ikke megen søvn og har ikke givet det de sidste 14 dage....

Den 23. sept. Så siger vi vist farvel til Lothringen og den franske grænse. Vi er her på et landsted, vi var derinde hos folkene, de var ved at kærne da vi kom,

de solgte så smørret til os for 60 pf. for et halvt pund. Jeg sagde også til dem, at det gjorde de hos os for 25 år siden, de kender ikke mejerier her. Vi kom med toget kl. to om natten. Kl. otte passerede vi Metz, det er en temmelig stad, så gik det til Diedenhufen og til Luxemburg, den første station vi holdt ved, og derfra til Belgien.... Gennem Luxemburg var det en fin tur, det er en god egn her, der er store stræk med eng og meget bunden kreatur græsser og landsbyerne er pæne, og så på sådan lige terræn, som der er mange steder, ser det smukt ud, vejret er meget fint og spise får vi også nok af, blot det ikke var i krigens tjeneste vi står....

Idag er det søndag den 27. sept. Vi har været i træfning mod belgisk og engelske tropper. Jeg er kommen med at føre civilfolk tilbage, som er fanger, det er noget frygtelig noget for de stakkels folk her, de fleste er løbet fra det hele og kreaturerne står og brøler, snart i alle huse. Vi fik så ordre at gå tilbage med de fangne og vi gik så ind i et hus, hvor der ingen folk var hjemme, men der var to køer på stalden og en kalv og et svin, den ene ko havde mælk og blev så malket, så blev der fire høns slagtet og suppe kogt og kartofler, vi var ialt 20 mand, belgierne fik lige part med os, vi gav dem også brød, det var den søndag og den gik jo heldigt for mig, men hvad dagen d. 28. vil bringe det ved man jo ikke.

Klokken er fem morgen og jeg har vagt over fangerne. Der er også en Nikolaisen fra Majbøl med blandt os. Et lev vel til eder I kære derhjemme dersom det er guds vilje at jeg ikke ser eder mere.

Dagen gik jo godt her for mig, vi gik en lang vej med vore fanger, men kunne ikke blive af med dem og måtte så tage dem med tilbage til det samme sted hvor vi tilbragte natten, da vi kom

dertil var alle kreaturerne borte og huset i en sørgelig forfatning....

Vore tropper er gået en mil frem idag og har vist ikke haft noget tab endnu. De går jo mod belgiske soldater, de er snart ligesom de franske og de er heller ikke så mange. Jeg sidder nu vagt ved fangerne. Det er en lille stad og alle folk er jo borte og alt står frit, vi gik ind i et stort hus, det er et herberg, her fandt vi seks senge, men vi er også 17 mand, men nogle ligger så på gulvet, og det går alt vel, det er nu lidt sent aften, klokken er snart 12 og så skal jeg sove til i morgen. Så skal vi se hvad dagen bringer. I dag har vi haft det godt, vi var på et landsted, de havde fire køer, tre svin og et æsel. De pløjer med kørne, det er en dejlig egn her, de har korn til kørne og korn ligesom på Als. Et var mig påfaldende, de havde to indkalve, de havde mundkurv på; thi de måtte ikke have andet end mælk. Det er ikke så nemt at tale med folkene her, men det går jo temmelig godt, når man bruger det plattysk man kan....

Der er flere steder hvor de er bange for os tyske soldater. Jeg så idag en mor kom grædende og bad om sin mand; thi deres syv børn var løbet bort af frygt for soldaterne, ligeså er mange kvinder bange, men vi vinker efter dem og vi kan nok få dem i tale, det er pæne folk allevegne. De har et rum som tillige er stue og køkken, hvor der er et stort komfur, over dette er så en slags konsol og et temmeligt stort spejl, Kristus på korset står også der med en glaskuppel over. Der hvor vi var, havde de en klokke næsten som om det var vor den gamle hjemme, som går med lod og kæde. De koger meget kartofler, som de har mange af, men de har også flæsk dertil, så det er sund kost man får her. De har ingen mejerier, men de kan få smør på brødet, som også er godt. De har mest snehvide køer her....

Ødelæggelserne i Nordfrankrig og i Belgien var meget omfattende, især i de første måneder af krigen, hvor utallige landsbyer og større byer blev ødelagt. I mange familiegemmer bevares endnu mange postkort eller fotografier, som blev sendt hjem fra fronten, med motiver fra sønderskudte landsbyer, som f.eks. denne - et ukendt sted i Nordfrankrig. Historiske Samlinger, Aabenraa (Hans Schmidt, Kollund).

I dag er det den 2. okt. og vi ligger ude i skyttelinien i første linie; de belgiske shrapneller for af og til hen over os, sådan nu 10-12 stykker efter hinanden, og således 4-5 gange daglig, men vi sidder så indkrøbne i gravene, og der er endnu ingen sårede ved vort kompani.

Det har regnet lidt i dag, men nu er vejret godt igen, vi får god forplejning, men vi får altid mad om natten; thi ellers kan de ikke komme ud til os, og kaffe får vi om morgenen, men vi bestiller heller ikke noget. Jeg er ved godt sundhed og det samme er også godt. Det er noget over middag da jeg skriver dette. Det gik hen til aften og vi fik en lille salve omkring kl. fire, men det gjorde ingen skade. Jeg har sovet godt i nat, vi er i dag i anden linie og skal i forreste linie, når fjenden vil bryde igennem, vi ligger her i grave, som er helt tætte for oven og fra siderne.

Det er i dag lørdag den 3. okt. om formiddagen, og der kan hvert øjeblik

komme en salve fra oven igen, som vi må finde os i, blot vi beholder hele lemmer. Vi har halm nok at ligge i og ligger og dovner os, men hellere arbejde i det kære hjem, som ikke er meget ude af tanker tilligemed I kære derhjemme. Med hilsen Jørgen.

Det er nu hen på dagen igen, klokken er godt fem eftermiddag, men der er hidtil ikke blevet skudt på vor stilling, jeg har fået mig en god middagslur og nu har jeg fået mig et stykke brød og er nu godt tilpas. Det er sørgelige tilstande her i dette land, der går meget kreatur herreløs omkring, nogle af dem er blevet anskudte og går og halter, en hest brækket et ben, den blev skudt, også hunde kommer ned i dækningen til os og en lille ged løber også og følger os om natten, når vi kommer frem. Køerne kan nok ernære sig endnu, da der er roer nok her på markerne, engang må denne nød få en ende. Jeg beder til Gud at beskærme eder for sådan noget, at I skulle løbe fra alt hvad I har og andre skulle komme og røve alt

Motiv fra en skyttegrav, formodentlig på Vestfronten. Postkort udgivet af generalkommandoen for det 3. Bayerske Armeekorps og med teksten »Das Deutsche Heer im Felde. Wirklichkeits-Bilder vom Kriegsschauplatz. Die niedlichen kleine Dingerchen im Schützengraben.« - Lusene var - som det også fremgår af Jørgen Kocks skildring - en væsentlig del af soldaternes virkelighed. Lokalhistorisk Arkiv for Augustenborg kommune.

ud, det er jo ondt, at vi har måttet bort, men her hvor krigen raser er det værre endnu, tro mig kære at det ser slemt ud for folkene her at gå vinteren i møde. Husene er mange steder afbrændte og sønderskudte....

Kære Marie

Jeg vil i dag sende dig denne bog, da vi ikke må have dem mere, at de ikke skulle komme i fjendehånd og vi har ikke måtte skrive nu længe. Jeg siger også min bedste tak for billedet af mine kære små, som jeg også har modtaget i dag og så den lille pakke med pølsen i, den smager godt. Den anden skal nok

komme også, der kommer hver dag store pakker endnu, så den skal nok komme. Jeg skrev jo til dig også i går. Du kan tro jeg er glad ved at se mine kære små, blot dig mangler jeg nu.

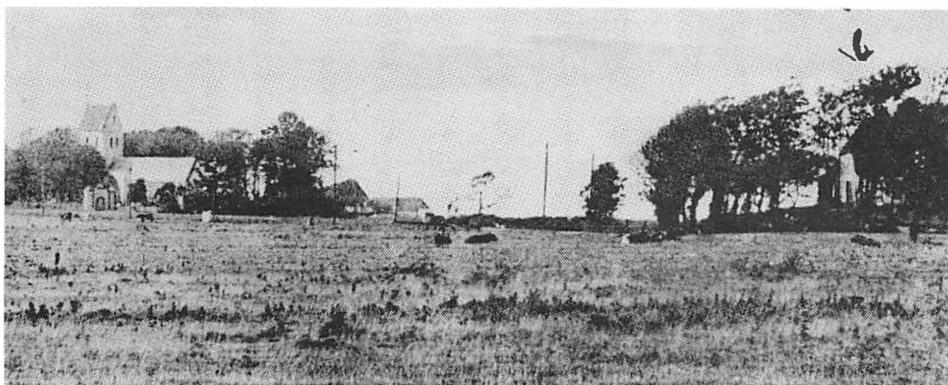
Vi havde været ude at spadserer tur, fem danskere nu i morgenstunden ovenpå kaffen. Vi har her en rask vinter og vi har det godt, vi ligger her i kvarter, vi har det godt. Jeg har nu smør, pølse og fedt, brød og cigarer og god middagsmad, så vi siger »hvad savner vi så.« Cigarer får vi som Liebesgaben næsten to-tre hver dag, men der er kun længslen efter eder derhjemme, men blot vi har sundhed, og det har jeg Gudske lov, så skal jeg heller ikke være urolig for at I lider mangel.

Der er vist hungersnød her i Belgien mange steder, det er jo ondt for de stakkels folk. Vi har det godt nok, det værste er at vi jo ikke er helt alene mange af os, det er jo de små grå jeg mener, men nu har vi jo ikke været af tøjet i 15 uger og vort vasken er jo heller ikke af det bedste. Dersom du kunne få lidt at sende mig mod disse små gæster, var det godt nok. Der er dem som får små glas, som er at få på apoteket, vist nok når I forlanger »det mod utøj«, eller hos Nielsen i Sønderborg. Vi har megen sjov over de bitte lus kan I tro, nogle siger de er ikke så forvildede som lopper.

Jeg har fået brev fra Hans Jensen i dag, de skrev at de små grise kostede kun en mark, det er snart skidt med svinene nu. Nu ved jeg snart ikke mere denne gang, nu kan du se om du kan læse min oplevelser til den 29. okt. ellers kan du gemme den til jeg kommer hjem, om Gud vil det.

Nu være I alle hilset på det hjerteligste fra mig og tak for alt godt. Så giver det sig nok for sande med de store ord.

eders Jørgen
den 23. November 1914.

Postkort fra Klixbüll med kirken til venstre og Klixbüllgård til højre. Klixbüllgård var en af de såkaldte adelige friggårde, hvis privilegier går tilbage til senmiddelalderen. Privateje.

Rejsen til Klixbüll

– en dag i Sydslesvig, den 28. august 1932.

Ved E. JESSEN-KLIXBÜLL

I mange familienavne indgår et stednavn, som fortæller noget om slægtens oprindelse. Således også for skovfoged E. Jessen-Klixbüll, Sdr. Omme, hvis slægtsnavn viser sydpå, til landsbyen Klixbüll (på dansk Klægsbøl) umiddelbart syd for den nuværende grænse, ude vestpå. Han fortæller her om en rejse, som hans far i 1932 foretog til Klixbüll.

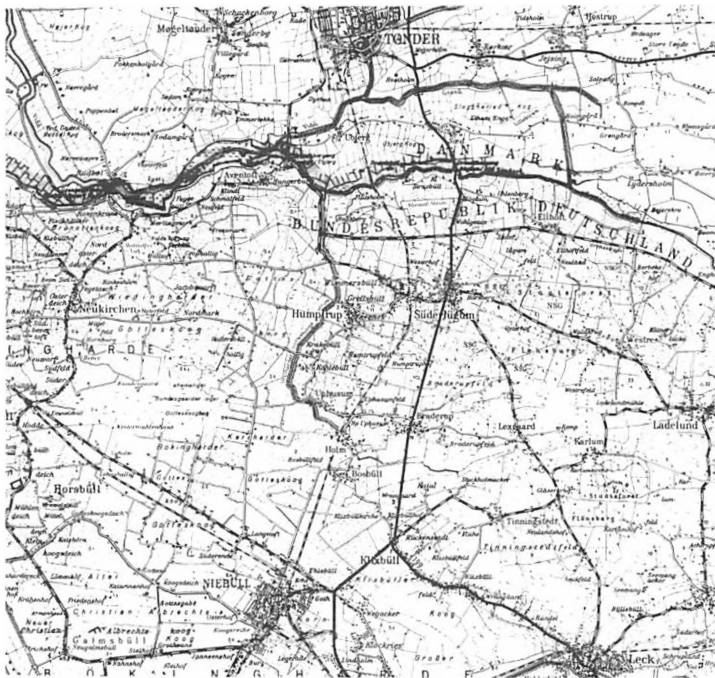
Studier i min slægts sydslesvigiske gren vanskeliggøres af manglende kirkebogsmateriale, men gennem udspørgning af slægtens ældste for år tilbage kan vi nå tilbage til Sönnich Sörensen, der er født den 14. okt. 1765. Han ville til søs, men på grund af dødsfald i familien måtte han overtage den gård som slægten sad på i Nord Klixbüll, og som var en gård under det adelige gods Klixbüll. Gården er stadig i slægtens eje, men er nedarvet på spindesiden.

Min oldefar, Söncke Sönnichsen, er

født på denne gård den 21. jan. 1811. På session i Læk blev han udskrevet til soldat i Rendsborg, hvor han fik sit bynavn Klixbüll som kaldenavn, og det bevirkede at han senere tog det som familienavn. Han var meget dansksindet, og det bragte ham i misforhold til forældrene. Efter at have tjent som sergent og deltaget i Treårskrigen blev han udnævnt til Dannebrogsmænd. Han blev senere stationsforstander ved de fynsk-jyske jernbaner. Slægten var hermed kommet til Danmark.

Min farfar, Thorvald Klixbüll var født den 28. juni 1845 i Fredericia, hvor han blev soldat og sergent. Han deltog i krigen 1864, fik erindringsmedaljen og stilling ved toldvæsenet.

Min far, Carl Söncke Ejnar Klixbüll, var født i Fredericia den 11. jan. 1876. I den militære atmosfære, som prægede hjemmet, blev han meget national, gik

Udsnit af kort over området umiddelbart syd for 1920-grænsen med Tønder øverst, nord for grænsen, og Læk (Leck) nederst til højre. Klixbüll (Klægsbøl) ligger ved landevejen fra Tønder til Niebüll. 1:250.000.

Modsatte side:
Carl Söncke Ejnar
Klixbüll, født 1847,
død 1941. Privateje.

meget op i den sønderjyske sag og var bl. a. organisator ved indsamling af midler til mindelunden ved Marselisborg for de faldne under Første Verdenskrig. Han kom som dreng ind ved telegrafvæsenet og avancerede til bestyrer i Rudkøbing. Ved sammenlægningen i 1927 blev han postmester i Hammel, hvor han døde i 1941.

I 1932 foretog han en rejse til Klixbüll, ikke mindst inspireret af mindet om sin farfar, Söncke Sönnichsen, som han kunne huske, og som jo havde givet slægten dens navn. Om denne rejse har han skrevet en lille beretning, som er præget stærkt af hans nationale holdning. Den giver dog også et øjebliksbillede af stemninger, tilstande og nationale holdninger lige syd for grænsen, 12 år efter at den var trukket, 14 år efter afslutningen af Første Verdenskrig og et halvt år, før Hitler kom til magten.

Carl S. E. Klixbüll skriver:

Tiden går og vi går med, men eftersom man bliver ældre, er det som om det forbigangne mere og mere kalder. Barndoms- og ungdomsminder står klarere, og man drages mod de steder, hvor man oplevede dem.

Ved at vende tilbage til skuepladsen for disse, kan man nok som oftest sige »Ak, hvor forandret« ; men det er kun de forhånden værende ting, der er forandrede – alt lader sig let konstruere, og man dvæler i minderne og ligesom føler samvær med personer, som forlængst er borte herfra.

Farfar, der døde da jeg var fem år, kan jeg huske. Hans afstamning har alle dage været noget fjern. Vel nok fordi han kom fra Sydslesvig ca. 1830, blev dansk underofficer og senere stationsforvalter. Dansk som han var i sprog og sind, gjorde vel, at det særlige slesvigske ophørte for hans vedkommende.

Han fik en stor familie, fem sønner og tre døtre. Sit bynavn Klixbüll, fik han

hæftet til sit døbenavn og vel derfor er forbindelsen med Slesvig holdt vedlige for os, der bærer hans fødebyes navn – fortysket som det er fra Klægsbøl (byen i dyndet) til Klixbüll.

Efter et to dages ophold i Aabenraa hos min ven gennem årene, telegrafmester Edwardsen, kørte han mig en mandag morgen til grænsen ved Kruså og derfra tog jeg videre til Flensborg, hvor jeg ikke havde været siden før verdenskrigen.

Byen er jo inde i en stilstandsperiode, værftet stod stille, og kun få skibe lå i havnen; men jeg syntes, den var vel holdt og tiltalende som før. Smuk er by og omegn, og da mit besøg var i august, havde naturen gjort sit til udsmykningen.

Der gik et tog klokken halv tolv, som jeg netop nåede at komme med. I sidste øjeblik dumpede jeg ind i en fjerde classes vogn. En af passagererne, en gammel mand, spillede på harmonika og sang til med sin gamle stemme, og

det var på dansk, »O, hør nu min pige«. En af de medrejsende oplyste, at han var 84 år og havde været med som tysk soldat i 1870 og i Paris under tyskernes indtog. »Spielt Pariser Einzug, Carsten«, lød der en røst fra hjørnet af vognen, det var fra en mand med et slesvig-holstensk flag i huen; men den gamle virrede med hovedet og blev ved, som han havde begyndt – med det danske. Nogle steg ud, deriblandt manden med flaget. »No ska' vi ha' dengang jeg drog afsted«, foreslog en anden af de medrejsende; men den gamle ville ikke. Lyst havde han øjensynlig; men han »æ' bang' for spektakler«, sagde han der foreslog sangen. Mændene var fra Valsbøl og stod ud der.

Den gamle, der havde været en velstående mand engang, levede nu af sin aldersrente, ellers havde han kun humøret i behold; thi det lyste ud af hans ansigt.

Vi var nu kun to i vognen, en Hamborger på vej til Vesterland og jeg. Vi talte om den gamle; men gled snart ind i politik, da Hamborgeren beklagede, at Tyskland ingen våben havde. »Hvorfor«, spurgte jeg, »hvad vil I bruge dem til«. Tyskeren svarede: »Ich war gestern auf Glücksburg, und die Leute da sagen: Sehen Sie, die nordere Seite des Föhrdes ist alles dänisch. – Es gibt so viel Hass. Wir müssen es wiederholen.« – Manden havde været i krig i fire år, og hans lyst var endnu ikke styret.

»Die Franzosen sind die Erbfeinde, wir müssen Elsass zurück haben. Die Leute da sprechen ja deutsch, ganz gewiss mit Dialekt«. Han ville også have en »Kaiser« igen, og på min henvisning til »Skvadderet i Doorn«¹⁾ lod det til, at han godt kunne tænke sig ham begynde forfra.

Vi nåede Læk, en lille by som bedste-fader tit talte om – jeg stod ud og

»Hovedgaden« i Klixbüll med kroen for enden bag Friedrich Müllers blandede landhandel, som ses i nærbillede på side 27. Landsbyen består af en lang gade, der følger geestranden ned imod marsken. Privateje.

spurgte om vej og begyndte turen til fods. Ude ad vejen traf jeg en mand, der skulde flytte køer, ham gav jeg mig i snak med, og det viste sig, at han var fra Klægsbøl. Han slog straks over i det danske, øjensynligt med lyst. Min far var tysk og min mor dansk; men de taler næsten alle dansk i Klægsbøl. Han havde været i krig i fire år og var sluppet usåret igennem den. Hvordan med Deres nerver, spørger jeg: »Jen ka' it toel, at der gæer jen novre imo', så vær jen så« aufgeregt« – hisse mener a'«. Vi skiltes, og jeg fortsatte nordpå, indtil jeg mødte en mand med hest og vogn. »Wollen sie mitfahren?« spurgte han. »Ja Danke«, og jeg steg op. Begyndte på tysk, men slog snart over i dansk, dog ikke så glat, som med ham jeg forlod. Han viste mig et hus, hvor en familie Sørensen havde boet for en del år siden, men nogen tilknytning til vor slægt har den vist ikke haft.

Vi nåede kommuneskiltet »Klixbüll«

ved den første kro (der er tre) og jeg steg af, da min kørevært havde nået sit hjem. »Wiedersehen« hilste han, og »Farvel«, sagde jeg.

Byen var langstrakt, ca. to kilometer fra syd til nord, og kirken ligger i den nordlige ende af byen, lille og danskpræget med takket gavl. Gravstenene var med tyske inskriptioner og navnene frisiske og danske, mit eget fornavn (efter bedstefar) Søncke forekom ofte også som familienavn »Sønckesøn«. Et tiltalende Kriger-Denkmal med jernkors var opsat ved siden af kirkegården. »Für tapfern Männern, für Vaterland gestorben des Gemeinde Klixbüll«. En rundgang om kirken, der var låst, og et kig gennem en ituslået rude viste et almindeligt kirkerum.

Vejen tilbage førte forbi hovedgården »Klægsbølgård«, hvor ejeren flagede med hagekors. Videre henne ad vejen gik to mænd og høstede, de talte dansk med hinanden. Jeg nåede til

kroen lige overfor en anden kro »Zum Pulverturm«. Krokonen spejlede nogle æg, og jeg lod hvilen falde på mig. Efter landlig skik kom hun ind for at underholde mig, og talte pænt dansk, »det gør vi allesammen; men it æ købmand, han er fra Hamburg«. Hun sagde, at det plattyske blev mere almindeligt på bekostning af frisisk og dansk. Hos købmanden fik jeg prospektkort for at sende til slægt og venner. Disse gik jeg over til postagenturet med, hvor jeg hilste på postagenten, en pæn gammel mand, som jeg præsenterede mig for. Han var venlig og imødekommende. En lille dreng, der legede i stuen, gav sig til at gøre vrøvl, og bedstefaderens røst lyder, idet han tager den lille på armen. »Aa, dit lille pjodder«. »Det danske sidder dem i kroppen«, siger jeg, »Ja det gør'et; men tysk og dansk mærker vi ellers ikke til her. Nej, men det slesvigske binder sammen, und wir müssen im Friede mit einander leben.

Ja, dass gebe Gott.« Dette var slutningen på mit besøg i vor navneby.

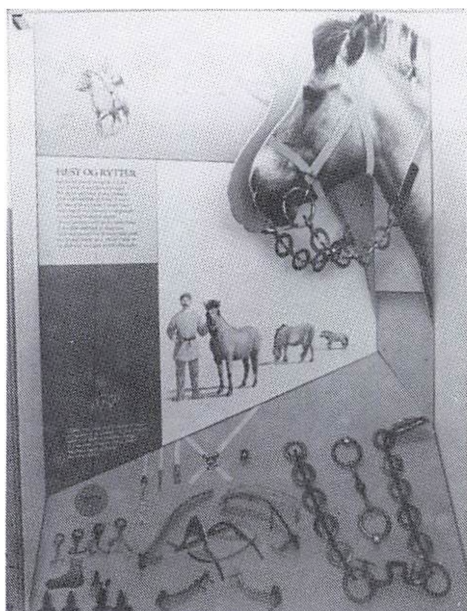
Vejen gik mod Læk, og derfra med toget til Flensborg. Ankommen til banegården med sporgvogn til »Sophiesminde«, hvorfra man har en herlig udsigt over byen, Dronning Margrethes og Frederik Folkekærs by. Gud give dig fremtid, som han gav dig minder. Du lever nu mere og mere med blikket vendt mod nord, som om det er derfra hjælp og forståelse skal komme, og den kommer; men måske på en hel anden måde, end vi tænker os nu.

Dagen var ovre, men dag kommer igen, og tankerne vender tilbage. Den rod du er runden af har hjemstedsret i Slesvig, og en gang vil vi, uanset dansk eller tysk, kunne række hinanden en broderhånd.

Henvisninger

1. Den afsatte kejser Wilhelm II levede efter sin afsættelse i 1918 i den lille hollandske by Doorn.

Det sker –

Ejsbøl-fundet i ny opstilling

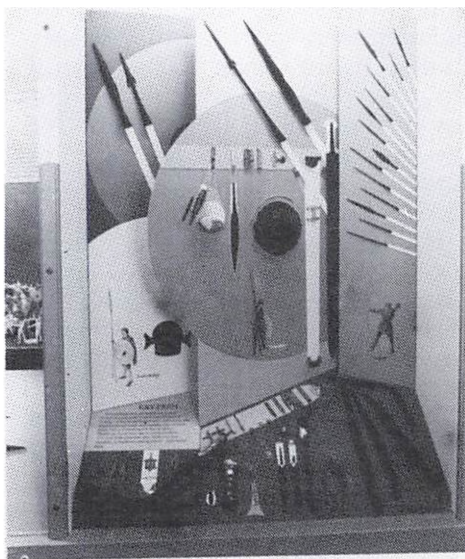
Haderslev Museum uden Ejsbøl-fundet, det er næsten utænkeligt. Nu er det da også tilbage i den permanente udstilling efter en periode på magasin, hvor det har afventet opbygningen af en mere tilfredsstillende ramme om det rige genstandsmateriale.

Udgravningen i årene 1955-64 af det store våbenoffer fra jernalderen resulterede i en mængde jagttagelser af omstændighederne omkring ofringen, foruden de henimod 2500 oldsager. Et vigtigt princip for den nye udstilling er, at man skal kunne se så mange af de originale genstande som muligt.

Dette sunde princip strider dog imod andre overvejelser: Museums-genstande er kun brudstykker af fortidens virkelighed, og især fra oldtiden er det ofte kun fragmenter, der er bevaret. Oldsagerne i sig selv taler derfor mindre til museumsgæsten end til arkæologen, som ud fra fundomstændighederne og sin baggrundsviden kan placere tingene i deres rette sammenhæng og fortolke dem.

Hvad skal vi da: vise så mange genstande som muligt, eller forklare så meget om dem som muligt? Dette dilemma træder tydeligt frem i tilfældet Ejsbøl, hvor et omfangsrigt fundstof skal udstilles på begrænset plads. Samtidig er det fund, som både kræver en del forklaring og åbner mulighed for megen fortolkning.

Vi har søgt at løse problemet ved at indbygge forklaringer og fortolkninger i selve udformningen af montererne og monteringen af oldsagerne i dem: Et seletøj er anbragt på et hestehoved, spænder og beslag på bæltet o.s.v. Allerede det første synsindtryk af en

på de Nordslesvigske Museer

- Haderslev Museum**
til 14. jan. *Dansk Nyrealisme*
Malerier af to repræsentanter for den nyrealistiske genre: Søren Hagen og Lars Thoning. Arr. af Haderslev Kunstforening.
31. jan. *Haderslev som postcentrum*
Foredrag af arkivleder Jakob Røjskær om postvæsenets vigtige rolle i byens historie. Kl. 19.30
- fra 3. feb. *Fra pulterkammeret*
Udstilling af blandet gods fra samlingerne, skænket til museet i perioden 1985-90
- Midtsønderjyllands Museum, Gram**
30. jan. *Dyrelivet i Vadehavet*
Biologen Svend Tougaard, Esbjerg, holder foredrag om Vadehavet som yngleplads og spisekammer for dyr og fugle og om forureningen af området. Kl. 19. 30
- Museet på Sønderborg Slot**
1. feb. til 4. marts *Ægte danske tæpper*
Udstilling af moderne dansk tæppekunst, bl.a af den sønderjyske væver Hanne Vedel.
- Museerne i Tønder**
til 28. jan. *Årets billede*
Udstilling af indsendte arbejder til Sønderjyllands Amtskommunes åbne konkurrence om et billede til officielt brug i amtet, bl. a. jule- og nytårskort 1989-90.
- Aabenraa Museum**
til 4. feb. *Kvartet to*
En gruppe på fire kunstnere udstiller figurativt og non-figurativt maleri og eksperimenterende tekstilkunst.

montre giver således en forståelse af dens emne, hvad der sparer megen tekst. Det giver plads til langt flere genstande, end der før var udstillet. Og teksterne bliver ikke den nødvendige forudsætning for at forstå oldsagerne, men et tilbud om supplerende oplysninger.

Forklarende og fortolkende elementer mangler ikke i den nye Ejsbøl-udstilling. Men oldsagerne er sat ind i en ramme, som gør dem i stand til at tale mere for sig selv, og de har fået den stærkere placering i det samlede billede, som vi mener de har krav på.

Anker Thygesen

Velkommen igen

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT går med dette nummer ind i sit 66. år, men til trods for at pensionsalderen hastigt nærmer sig, føler det sig endnu ikke tynget af alderen. Båret af 2100 abonnenter – en nettofremgang i 1989 på ca. 5 % – og en stribe engagerede forfattere, der skriver af lyst og for et yderst beskedent honorar, ser redaktionen fortrøstningsfuldt fremtiden i møde. Til trods for medvinden er økonomien dog stadig stram, men kan den opadgående kurve holde, er der håb forude. Med blot nogle få hundrede abonnen-

ter, vil det kunne lade sig gøre at forbedre Månedsskriftets ganske betydeligt med flere farvebilleder, bedre tegninger osv. Mon ikke der skulle være et familiemedlem eller en nabo, som kunne tænke sig at holde bladet? Eller måske mangler De en original gaveide til næste fødselsdag. Et års abonnement koster det første år kun 95 kr, derefter 110 kr.

Med en tak og hilsen til abonnenter, forfattere, annoncører og tilskudsgivere ønsker redaktionen et glædeligt nyt-år.

Bognyt

Sydslesvig – i kort og tekst

Sydslesvig - grænselandet mellem dansk og tysk, ved Sigfred Andresen, lay-out: Helge Krempin. Udg. af Sydslesvigsk Forening, 1989, 28 s., ill. Ekspedition: Sydslesvigsk Forening, Dansk Generalsekretariat, Nørregade 76, D-2390 Flensborg.

Det lille hæfte rummer en række kortskitser over Danmark og Slesvig-Holsten, der sammen med en ledsagende tekst skal anskueliggøre og forklare »udviklingen i det gamle Sønderjylland fra et dansk område - med en frisisk befolkning på den sydlige vestkyst - til et kulturelt blandet område med tysk overvægt« - som der står i forordet. Middelalderen med adelens og kirkens indflydelse samt den nationale opvågningen i 1700- og 1800-tallet er væsentlige perioder i denne sammenhæng. Kortfattet-heden bevirker dog, at teksten hist og her er blevet noget unuanceret, f.eks. hedder det om hanseaterne, at »de hanseatiske købmænds handel var til stor skade for de skandinaviske lande, fordi de derved førte værdierne bort til hansestæderne. Landene blev fattigere.« Det kan også være svært for den forudsætningslæse at holde styre

på kronologien i den lange udvikling, som beskrives, fordi teksten er meget karrig med at oplyse årstal eller århundreder. Alt i alt må det dog siges, at det lille hæfte på anskuelig vis forklarer den historiske baggrund for, at der i Sydslesvig findes en befolkningsgruppe, der er præget af dansk sprog og kultur. Bogens sidste sider behandler »dansk kulturpolitisk arbejde i Sydslesvig« med omtaler af de organisationer, der udfører dette arbejde. Bogen kan ikke mindst nord for grænsen bruges i undervisnings- eller oplysende sammenhæng, og er vel også tænkt sådan.

hf

Roman om et hjemmetysk miljø

Gynther Hansen: Soldaterne. Roman, Gyldendal, 1989, 143 s. Pris: 198 kr.

I 1988 udgav forfatteren »Hitler, min far og mig«, en dybdeborende skildring af et hjemmetysk miljø (se Sønderjysk Månedsskrift 1989, s. 94). Her følger nu en selvstændig fortsættelse, lige så hjerteknugende som den første bog. Gennem hovedpersonen, den 12-årige Ernst, oplever læseren de sidste besættelsesår. Bogen bygger delvis

på Gynther Hansens egne oplevelser, men den er langt mere end en selvbiografi. Det er en psykologisk indtrængende roman, som formår at være solidarisk med den hjemmetyske familie, samtidig med at den viser de næsten umulige opvækstvilkår for et barn. Den overbevisende skildring af drengens følelse af anderledeshed og væren udenfor kammeraternes kreds er dækkende for langt mere end det tyske mindretal.

ia

En sønderjysk levnedsskildring

Poul Berg: - danskere end danske. Alssundskredsens Forlag 1988. 87 s., ill. Pris: 88.50 kr.

Titlen indeholder en karakteristik, som en sønderjyde næppe nogensinde ville bruge. Det er da også den nordfra kommende forfatters påstand, som har givet navn til den lille levnedsskildring af den nordalsiske gårdejer Nis P. Schmidt (1839-1939). Bogens omslag er dannebrogfarvet og prydet med Dannebrogordenen, så det nationale aspekt i dette livsforløb understreges kraftigt. Det er en karakteristisk sønderjysk skæbne, der her oprulles. Schmidt oplevede Treårskrigen som barn, deltog i krigen i 1864, blev udvist som optant efter 1870, havde sønner med i krigen 1914-18 og oplevede genforeningsfesten i Dybbøl Skanser i 1920. Især skildringen af hans besvær som optant er værd at læse, og bogen rummer nogle brikker ikke blot til slægtshistorie, men også til lokalhistorie. Da Nis P. Schmidts forældre blev udvist som optanter i 1898, indsamledes underskrifter imod denne udvisning uden grund blandt egnens *hjemmetyskere*. 97 ud af 98 mulige underskrev.

ia

Kunst og kunstnere i Sønderjylland

Kunst og kunstnere i Sønderjylland. Udgivet af Sønderjyllands Amtskommune ved Jesper Tofft. 127 sider. Pris: 25 kr.

Publikationen er udformet som et katalog, der kort præsenterer ialt 64 kunstnere med bopæl i det sønderjyske. Først og fremmest malere, men også billedhuggere, keramikere, guldsmede og vævere. I et indledende

afsnit gives der desuden et kort tilbageblik over slesvigske kunstnere fra C. A. Lorenzen og fremefter.

Naturligvis burde et sådant katalog være i farver, men med bogens uhyre lave pris taget i betragtning tilgiver man hurtigt udgiverne de - iøvrigt udmærkede - sort/hvide illustrationer. Under alle omstændigheder er resultatet blevet en spændende bog for alle kunstinteresserede, som viser både bredden og kraften i landsdelens kunstliv. Man må så blot håbe for samme kunstliv, at kraften kan omsættes til købelyst hos publikum.

swa

Sprogforeningens Almanak

Sprogforeningens Almanak 1990, red. Arne G. Larsen, Sønderborg 1989, 204 sider, ill. Pris: 52 kr.

Årgang nr. 97 af en ubrudt række af almanakker er på gaden med det sædvanlige varierede stof om grænselandet. Ikke mindst det historiske stof er af væsentlig interesse, og her rummer årgang 1990 flere godbidder, bl.a. Troels Finks skildring af »De afbrækkede lærere«, dvs. syv kendte sønderjyder, der i fremmedherredømmets tid uddannede sig som lærere, men fik deres virke inden for andre områder end skolen. Harald Jørgensen har skrevet en betydelig afhandling om sin bedstefader, historikeren A. D. Jørgensen, og Karl Lund, Simmersted, beretter om »den glemte krig«, den fransk-tyske krig 1870-71, hvori mange sønderjyder deltog. Vi får endvidere en beretning fra en af de fire sønderjyske piger, som i 1920 overrakte Christian X et stort Dannebrog ved festen på Dybbøl. Der er flere andre, mindre historiske artikler, og hertil kommer novellerne, bl. a. af Sigfred Andresen, Bredsted, og Per Jespersen, Randerup. Nekrologerne og mindeordene over fremtrædende sønderjyder er sammen med det store foreningsregister og de mange kalenderoplysninger vigtige elementer i den traditionsrige almanak.

hf

Næste nummer af månedsskriftet udsendes med postvæsenet den 8. februar.

Skibsportrætter

Bagsiden
om
forsiden

Billeder af danske sejlskibe fra den store blomstringstid, 1830-70, har i tusindtal hængt i hjemmene. De er som regel bestilt af skibets fører og fremstiller et ganske bestemt skib, hvis type, navn, kaptajn og måske årstal er fremhævet i den påskrevne betegnelse. Det er et »Kapitånsbild« og ikke et »seascape«, et marinemaleri, hvor lyset og luftens spil i hav og sejl er det væsentlige.

Skibsportrættet er udtryk for den nære samhørighed mellem kaptajn og skib. Skibet blev langt tilbage i tid opfattet som et levende væsen. Det krævede hele kaptajnens hengivenhed, energi og omtanke, hvis han skulle føre det rigtigt. Af dette samspil afhæng ikke blot udkommet, men skibet var både besætningens og hans værn mod elementerne. Den betydningsmættethed forklarer, hvorfor der findes langt flere afbildninger af skibe end af gårde eller huse. Hjemme på væggene var de indbegrebet af den tid og de begivenheder, som kaptajnen – og hans familie – havde gennemlevet med skibet.

De danske skibsportrætmalere virkede inden for en ensartet europæisk tradition, som fik sin ret faste form i 1700-årenes italienske havnebyer. Skibene vises ofte fra siden, kaptajnen står bagude med høj hat, og rigningen, gerne med alle sejl sat, er nøjagtigt gengivet. I baggrunden fremstilles skibet måske bagfra, og en af de vigtige havnebyer eller steder, som skibet besøgte, tages med. Målet var at præsentere skibet smukt og præcist med alle kendetegn. Især på de italienske

billeder blev meget af livet ombord indføjet, f.eks. en skibshund og flere besætningsmedlemmer i arbejde.

Selvom størrelsesforhold – og det allersværeste: bølgerne – kan være for tegnede, så afslører rigningen, at malerne kendte sømandsskabet indefra. Flertallet er vokset op i de største søfartsbyer, og for mange blev skibsportrættemaleriet først en hovednæring efter sejliden. Det gælder f.eks. Danmarks betydeligste skibsportrætmaler, Jacob Petersen (1744-1855), der stammer fra Flensborgs købmands- og redermiljø.

Også Aabenraa-kaptajnen Jens Iversen, hvis yngste skibsportræt ses på forsiden (udsnit), falder inden for dette mønster. Af ham kendes kun to skibsbilleder (begge på Aabenraa Museum), som begge viser en særdeles øvet hånd. Ved at vælge en sjælden og vanskeligere vinkel, skråt bagfra, fremhæver Jens Iversen dels galeasens pynkelige agterspejl, dels bliver sejlføringen mere livagtig. Vindretningen kan aflæses, og hvert reb, blok og talje kan ses, så en øvet sømand kunne forklare, hvordan den næste manøvre udføres.

Det er interessant, at Jens Iversens første billede, briggen »Graf Bernstorff von Apenrade« er tegnet, mens han sad i den engelske prison i 1808. Han blev som mange andre danske taget til fange under kaperkrigen, og tegnede da det skib, han var ombord på, på samme måde som Asmus Henningsen Hee gjorde det med de billeder som er bragt som illustration til artiklen om den alsiske kaperkaptajn side 4-5.

Birgitte Kragh